

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

การศึกษาในปัจจุบันนี้ มุ่งให้ผู้เรียนได้มีโอกาสค้นคว้าหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ มาประกอบความรู้ที่ได้จากการเรียนในห้องเรียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเรียนในระดับมหาวิทยาลัยนั้น จะใช้วิธีการเรียนในห้องเรียนโดยพึ่งคำบรรยายจากอาจารย์ผู้สอนแต่อย่างเดียวย่อมไม่เป็นการเพียงพอที่จะรอบรู้วิชาการด้านต่าง ๆ ซึ่งกำลังรุดหน้าไปในปัจจุบันได้ ผู้เรียนจะต้องหาความรู้เพิ่มเติม โดยการค้นคว้าจากห้องสมุด อันเป็นแหล่งรวมวิทยาการต่างๆ ดังนั้นการศึกษาในมหาวิทยาลัยจะมีประสิทธิภาพและคุณภาพเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ คือ "ห้องสมุด"

ห้องสมุดที่จะมีคุณภาพและประสิทธิภาพสูงนั้น ต้องพยายามจัดบริการให้สมบูรณ์โดยจัดเตรียมวัสดุการศึกษาทุกประเภทมาไว้บริการผู้ใช้ให้ครบถ้วน สำหรับวัสดุการศึกษาในห้องสมุด นอกจากวัสดุประเภทหนังสือหรือสิ่งพิมพ์แล้ว ยังมีวัสดุเพื่อการศึกษาประเภทอื่น ๆ อีก เช่น รูปภาพ เทปบันทึกเสียง วิทยุทัศน์ ภาพยนตร์ สไลด์ เป็นต้น วัสดุเพื่อการศึกษา ดังกล่าวนี้ เรียกชื่อแตกต่างกันไป เช่น วัสดุทัศนวัสดุ (Audiovisual Materials) วัสดุไม่ใช่หนังสือ (Nonbook Materials) หรือ วัสดุไม่ตีพิมพ์ (Nonprint Materials) (Daily, 1977)

วัสดุทัศนวัสดุมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการศึกษา โดยเฉพาะวัสดุทัศนวัสดุที่ให้ทั้งภาพและเสียงจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดจินตนาการที่ชัดเจนขึ้น ช่วยให้เข้าใจเรื่องที่เป็นแนวคิดหรือเป็นนามธรรม ซึ่งยากที่จะถ่ายทอดโดยการให้ฟังการบรรยายหรืออ่านจากตำราแต่เพียงอย่างเดียว (ทรศนียา กัลยาณมิตร, 2530) นอกจากนี้วัสดุทัศนวัสดุจะช่วยกระตุ้นผู้เรียนที่ไม่สนใจหรือไม่ชอบฟังคำบรรยายให้หันมาสนใจได้ ช่วยผู้เรียนที่เรียนรู้ได้ช้าให้สามารถเรียนรู้ได้เร็วมากขึ้น (Kemp, 1985)

จากคุณค่าและประโยชน์ของวัสดุทัศนวัสดุดังกล่าว ห้องสมุดในฐานะที่เป็นแหล่งวิทยาการที่สำคัญของสถานศึกษา จึงจำเป็นต้องจัดหาทรัพยากรสำหรับส่งเสริมการเรียนการสอนประเภทวัสดุทัศนวัสดุ เข้ามาไว้ในห้องสมุดเช่นเดียวกับวัสดุประเภทหนังสือ หรือสิ่งพิมพ์ เพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้ รวมทั้งควรมีวัสดุทัศนวัสดุประกอบการศึกษาค้นคว้าอย่างเพียงพอ

และมีเครื่องมืออุปกรณ์และผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำในการใช้วัสดุที่สมบูรณ์ เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะของการศึกษาในปัจจุบัน

ห้องสมุดที่มีการนำวัสดุทัศนวัสดุเข้ามาให้บริการ และมีการดำเนินงานอย่างจริงจัง ส่วนใหญ่จะเป็นห้องสมุดมหาวิทยาลัย กล่าวคือ มีการจัดตั้งแผนก หรือ หน่วย บริการวัสดุทัศนวัสดุขึ้นโดยเฉพาะ (อุบล รังสิตวัธน, 2534) ซึ่งใช้ชื่อต่างๆ กัน เช่น ฝ่ายวัสดุทัศนศึกษา ฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา ฝ่ายวัสดุอุปกรณ์การศึกษา เป็นต้น (สุวิทย์ เจริญพานิช, 2534) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อช่วยผู้สอนให้มีโอกาสเลือกสื่อที่จะใช้ประกอบการสอนได้หลายๆประเภท จากห้องสมุดในขณะเดียวกันผู้เรียนก็จะสามารถค้นคว้า ทบทวนความรู้หรือหาความเพลิดเพลินได้จากสื่อหรือวัสดุทัศนวัสดุประเภทต่าง ๆ บริการวัสดุทัศนวัสดุของห้องสมุดยังช่วยดึงดูดใจคนที่ไม่ชอบอ่านหนังสือแต่สนใจสื่อประเภทวัสดุทัศนวัสดุให้เข้ามาใช้ห้องสมุดมากขึ้น (สมาน ลอยฟ้า, 2528)

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานวัสดุทัศนศึกษาในห้องสมุดให้มีประสิทธิภาพนั้นจำเป็นต้องมีวัสดุทัศนวัสดุจำนวนมากเพียงพอ มีงบประมาณที่แน่นอน และเพียงพอในการจัดซื้อ มีบุคลากรที่มีความชำนาญในเรื่องวัสดุทัศนวัสดุและอุปกรณ์รวมทั้งมีสถานที่ที่จะจัดเก็บและให้บริการ (วาณี ฐาปนวงศ์สานติ, 2531)

สำหรับห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐในประเทศไทย จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาเกือบทุกแห่งมีการดำเนินงานวัสดุทัศนศึกษาในห้องสมุด มีเพียงสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรีเท่านั้น ที่ยังไม่มีมีการดำเนินงานวัสดุทัศนศึกษาในห้องสมุด (วรจิตต์ ปิยะภาณี, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2536) สภาพการดำเนินงานวัสดุทัศนศึกษาโดยทั่วไปของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษามักประสบปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องงบประมาณซึ่งห้องสมุดจะได้รับงบประมาณค่อนข้างจำกัด ทำให้งบประมาณที่จะนำมาจัดซื้อวัสดุทัศนศึกษาจำนวนน้อย นอกจากปัญหาเรื่องงบประมาณแล้ว ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษายังประสบปัญหาเรื่องราคาของวัสดุทัศนศึกษาและวัสดุที่สมบูรณ์ ซึ่งส่วนใหญ่มีราคาแพง บุคลากรที่รับผิดชอบดำเนินงานด้านวัสดุทัศนศึกษาในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาบางแห่งมีเฉพาะตำแหน่งบรรณารักษ์ซึ่งมีความรู้เฉพาะวิชาชีพบรรณารักษ์ บางแห่งมีเฉพาะตำแหน่งนักวิชาการวัสดุทัศนศึกษา ซึ่งมีความรู้เฉพาะวิชาชีพวัสดุทัศนศึกษา มีน้อยแห่งที่จะมีทั้งบรรณารักษ์และนักวิชาการวัสดุทัศนศึกษารวมอยู่ด้วยกัน (สถาพร สาธุการ, สัมภาษณ์, 20 ธันวาคม 2536) จึงทำให้การดำเนินงานวัสดุทัศนศึกษาในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาไม่มีรูปแบบที่แน่นอน สภาพต่างๆ ดังกล่าวนับเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานและการพัฒนาทรัพยากรประเภทวัสดุทัศนวัสดุ ในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษายังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควรจะเป็น

จากความสำคัญของงานโสตทัศนศึกษา ที่มีต่อกระบวนการเรียนการสอนและจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับงานโสตทัศนศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการดำเนินงานโสตทัศนศึกษาในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เพื่อจะได้ทราบถึงลักษณะการดำเนินงานโสตทัศนศึกษา ปัญหาและแนวทางการแก้ไข ซึ่งคาดว่าผลการวิจัยจะเป็นแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินงานโสตทัศนศึกษาในห้องสมุด-สถาบันอุดมศึกษาของรัฐให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

1. การดำเนินงานโสตทัศนศึกษาในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ ด้านงานบริหารงานเทคนิค และงานบริการ
2. ปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานโสตทัศนศึกษาในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ

แนวเหตุผล

การดำเนินงานโสตทัศนศึกษาในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกัน และจะประสบปัญหาในด้าน งบประมาณ บุคลากร การจัดหาและการจัดทำคู่มือช่วยค้นในระดับที่สูงกว่าปัญหาด้านอื่น

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งที่จะศึกษา การดำเนินงานโสตทัศนศึกษา ในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ โดยศึกษาทั้งหน่วยงานโสตทัศนศึกษาของสำนักหอสมุด หอสมุดกลาง และห้องสมุดวิทยาเขตในกรุงเทพฯ และส่วนภูมิภาค และหน่วยงานโสตทัศนศึกษา ซึ่งมีได้เป็นหน่วยงานของห้องสมุด แต่มีการดำเนินงานโสตทัศนศึกษาในด้านงานบริหาร งานเทคนิค และงานบริการ เช่นเดียวกับการดำเนินงานโสตทัศนศึกษาในห้องสมุด

ผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลเบื้องต้นเพื่อทราบจำนวนห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ ที่มีการดำเนินงานโสตทัศนศึกษา โดยการสอบถามจากคณะทำงานฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา และจากรายงานการประชุมของคณะทำงานฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา (คณะทำงานฝ่ายเทคโนโลยีทางการศึกษา 2537: 2-3) ผลการสำรวจพบว่ามีการดำเนินงานโสตทัศนศึกษาในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ

จำนวน 25 แห่ง แต่ในจำนวน 25 แห่งนี้ มีห้องสมุดวิทยาเขต 2 แห่ง คือ หอสมุดมหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน และห้องสมุด ปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาเขตรังสิต ดำเนินงานโสตทัศนศึกษา เฉพาะด้านการให้บริการ โดยโสตทัศนวัสดุและโสตทัศนอุปกรณ์ เกือบทุกชิ้นที่นำมาให้บริการ ต้องขอยืมมาจากหอสมุดกลาง ดังนั้นห้องสมุดที่จะใช้ในการวิจัย จึงใช้เฉพาะของหอสมุดกลาง คือ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงมีหน่วยงานที่ดำเนินงานโสตทัศนศึกษา ในห้องสมุด-สถาบันอุดมศึกษาของรัฐ จำนวน 23 แห่งที่อยู่ในขอบเขตของการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ หัวหน้างาน หรือ หัวหน้าฝ่ายโสตทัศนศึกษาในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาของรัฐซึ่งดำรงตำแหน่ง บรรณารักษ์ นักวิชาการโสตทัศนศึกษา หรือ ตำแหน่งอื่น ๆ จำนวนแห่งละ 1 คน รวมประชากรทั้งสิ้น 23 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจ เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสัมภาษณ์ ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ศึกษาและค้นคว้าจากบทความ เอกสาร สิ่งพิมพ์ งานวิจัยและตำราต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศเกี่ยวกับการดำเนินงานโสตทัศนศึกษา ในห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา
2. ตรวจสอบสภาพห้องสมุดในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐบางแห่ง ที่มีการดำเนินงานโสตทัศนศึกษา และมีความพร้อมในเรื่องการดำเนินงานโสตทัศนศึกษาในทุกด้าน มีลักษณะเป็นตัวแทนของกลุ่มประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งมีหน่วยงานโสตทัศนศึกษาขึ้นกับห้องสมุดและสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมีหน่วยงานโสตทัศนศึกษาแยกออกมาจากห้องสมุดพร้อมทั้งสัมภาษณ์หัวหน้างานโสตทัศนศึกษา ซึ่งมีทั้งตำแหน่งบรรณารักษ์ และนักวิชาการโสตทัศนศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาทั้ง 3 แห่ง เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์
3. สร้างแบบสัมภาษณ์ โดยมีเนื้อหาแบ่งเป็น 3 ตอน คือ
  - ตอนที่ 1 ข้อมูลของผู้ตอบและข้อมูลของหน่วยงานโสตทัศนศึกษา ตลอดจนประเภทและจำนวนโสตทัศนวัสดุ และโสตทัศนอุปกรณ์ที่มีอยู่
  - ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงานโสตทัศนศึกษาในด้าน
    - งานบริหาร ได้แก่ งบประมาณ บุคลากร อาคารสถานที่
    - งานเทคนิค ได้แก่ การประเมินคุณค่าและการเลือก การจัดการ ลงทะเบียน การจัดทำคู่มือช่วยค้น การเตรียมเพื่อให้บริการ การจัดเก็บและบำรุงรักษา

- งานบริการ ได้แก่ บริการต่างๆ เกี่ยวกับวัสดุทัศนวัสดุและอุปกรณ์ และลักษณะการให้บริการ

ตอนที่ 3 ปัญหาและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานวัสดุทัศนศึกษาในห้องสมุด สถาบันอุดมศึกษาของรัฐ

4. ทดสอบแบบสัมภาษณ์ โดยนำไปทดลองใช้กับหัวหน้างานวัสดุทัศนศึกษาของห้องสมุด สถาบันอุดมศึกษาเอกชน 3 แห่ง จำนวน 3 คน และนำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

5. ดำเนินการสัมภาษณ์ หัวหน้างานวัสดุทัศนศึกษาในสำนักหอสมุด หอสมุดกลาง ห้องสมุดวิทยาเขตและศูนย์วัสดุทัศนศึกษาจำนวน 23 แห่ง

6. วิเคราะห์ข้อมูลโดย การแจกแจงความถี่ หาค่าร้อยละค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

7. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

8. รายงานผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงสภาพ และปัญหาการดำเนินงานวัสดุทัศนศึกษาในห้องสมุดสถาบัน อุดมศึกษาของรัฐ

2. เป็นแนวทางต่อผู้บริหาร บรรณารักษ์ และนักวิชาการวัสดุทัศนศึกษาใน การปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานวัสดุทัศนศึกษาในห้องสมุด สถาบันอุดมศึกษาของรัฐและห้องสมุด อื่น ๆ

คำอธิบายศัพท์

วัสดุทัศนวัสดุ หมายถึง วัสดุใดก็ตามที่ไม่อยู่ในรูปของตัวพิมพ์และสามารถสื่อ ความหมายจากข้อมูลที่บรรจุอยู่ได้ครอบคลุมวัสดุ 3 ประเภท คือ

- วัสดุที่ไม่ต้องใช้กับอุปกรณ์ เช่น รูปภาพ แผนภูมิ หุ่นจำลอง เป็นต้น
- วัสดุที่ต้องใช้กับอุปกรณ์ เช่น สไลด์ ภาพยนตร์ เทปบันทึกเสียง เป็นต้น
- วัสดุที่ต้องใช้กับอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ เช่น ซีดี-รอม มัลติมีเดีย เป็นต้น

วัสดุทัศนอุปกรณ์ หรือวัสดุทัศนอุปกรณ์ หมายถึง เครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการดึง ข้อมูลที่บรรจุในวัสดุออกมาใช้ เช่น เครื่องเล่นเทปบันทึกเสียง เครื่องฉายภาพยนตร์ เครื่อง คอมพิวเตอร์ เป็นต้น ทั้งนี้รวมถึงอุปกรณ์บางประเภท ที่ใช้ในการบันทึกข้อมูล เช่น กล้องถ่ายรูป กล้องถ่ายวิดีโอ หรืออุปกรณ์ที่ทำให้เกิดเสียง เช่น ไมโครโฟน ลำโพง เป็นต้น

งานโสตทัศนศึกษา หมายถึง หน่วยงานที่มีหน้าที่ปฏิบัติงานต่าง ๆ ทางด้านโสตทัศนวัสดุและโสตทัศนอุปกรณ์ในห้องสมุด หรือ ในศูนย์โสตทัศนศึกษา และมีการดำเนินงานโสตทัศนศึกษาทั้งในด้าน งานบริหาร งานเทคนิค และงานบริการ

การดำเนินงาน หมายถึง การปฏิบัติงานโสตทัศนศึกษา ในด้านงานบริหาร งานเทคนิคและงานบริการ

งานบริหาร หมายถึง การดำเนินงานในด้านการจัดงบประมาณ บุคลากร อาคารสถานที่

งานเทคนิค หมายถึง การดำเนินงานก่อนการนำโสตทัศนวัสดุออกให้บริการแก่ผู้ใช้ห้องสมุด ซึ่งได้แก่ การประเมินคุณค่าและการเลือก การจัดหา การลงทะเบียน การจัดทำคู่มือช่วยค้น การเตรียมเพื่อให้บริการ การจัดเก็บและบำรุงรักษา

งานบริการ หมายถึง การดำเนินงานเพื่ออำนวยความสะดวกโดยตรงให้แก่ผู้ใช้ห้องสมุดในการใช้โสตทัศนวัสดุและโสตทัศนอุปกรณ์ เช่น บริการผลิตสื่อทางการศึกษา บริการทำสำเนาโสตทัศนวัสดุ บริการยืม-คืน บริการแนะนำการใช้โสตทัศนวัสดุและอุปกรณ์ บริการฉายสไลด์ วิดิทัศน์ หรือ ภาพยนตร์ เป็นต้น รวมทั้งลักษณะการให้บริการโสตทัศนวัสดุและอุปกรณ์